

STEENUIL

Athene noctua

(foto Michel Geven / Buiten-beeld)

S104

Beschermingsstatus

Rode lijstcategoriën

Beschermingsstatus

Habitatrichtlijnsoort

Vogelrichtlijnsoort

Belangrijke leefgebieden

Korte soortbeschrijving

Soortkenmerken

Kleine (22-24 cm), bruine uil met een brede, ronde kop. Het zijn de kleinste uilen die in België voorkomen (is ongeveer hetzelfde als ruigpootuil). Door het dikke verenkleed (vooral op de kop) lijkt hij groter dan hij eigenlijk is. De bovendelen zijn grijsbruin en vertonen grote witte vlekken; de onderdelen zijn wittig en hebben een lange brede bruingrijze streping. De gezichtsluier is grijswit en bezit een fijne donkere streping; de oogiris is geel. De lage witte wenkbrauwen geven de Steenuil een "fronsend" uiterlijk. De vogel "knikt" regelmatig met het gehele lichaam als het ergens zit. De vlucht is laag en golvend.

Ecologie

Steenuilen leven in diverse halfopen landschappen, zoals extensief gebruikte graslanden en andere kleinschalige agrarische gebieden. De aanwezigheid van heggen, houtwallen en (knot-) bomenrijen is van groot belang. Broeden doet deze uil in holten, knotwilgen, boerenschuren maar ook in stammen van hoogstamfruitbomen. Een grote afwisseling aan schuilplaatsen is van groot belang en zorgt eveneens voor een afwisseling aan voedsel. Dit voedsel is erg verscheiden en gaat van muizen en kleine vogels tot grote insecten en regenwormen.

Populatie-uitwisseling en natuurverbindingen

Een paartje Steenuilen is hun territorium het gehele leven trouw en het wordt het jaar door verdedigd tegen soortgenoten. Zo'n territorium is meestal vrij klein. Roepende mannetjes zitten soms maar op 500 m van elkaar verwijderd. Als het leefgebied in de bebouwing zit, is die afstand soms nog kleiner. Uiteraard speelt het voedselaanbod een belangrijke rol voor de grootte van het leefgebied.

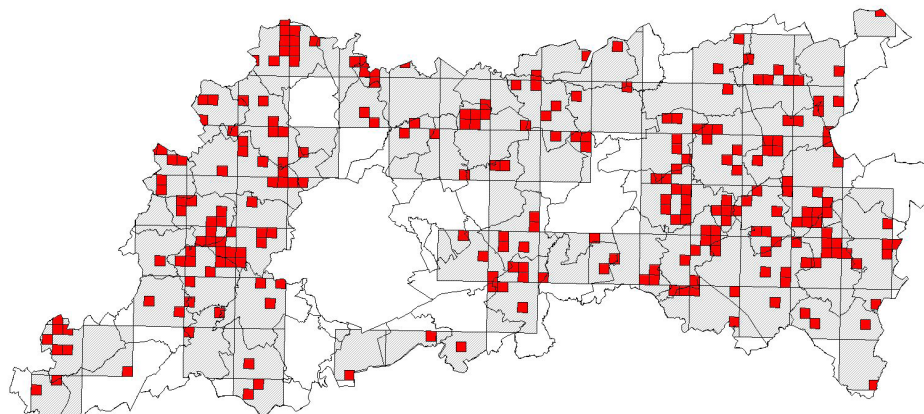
Als één van de twee dieren door sterfte wegvalt, wordt de plaats doorgaans ingenomen door een andere vogel. Er zijn plaatsen gekend waar al decennialang een paartje Steenuilen verblijft, waarschijnlijk in wisselende samenstelling. De uitgevlogen jongen zoeken meestal niet ver van de geboorteplaats een nieuw territorium. Ook als de broedplaats verdwijnt, blijven Steenuilen hun locatie trouw.

Voorkomen in de provincie Vlaams-Brabant

Regionale verspreiding

De Steenuil is een relatief talrijke broedvogel in Vlaanderen: hij werd aangetroffen in 87% van de atlashokken en op de meeste plaatsen werd broedzekerheid verkregen. Ongeveer 40% van de populatie is te vinden in de Leemstreek en 46% in de Zand-Zandleemstreek. Op Europees vlak is Vlaanderen zeer belangrijk voor het voortbestaan van deze kleine uilensoort.

In de provincie Vlaams-Brabant is de Steenuil wijd verspreid en in de meeste gemeenten aanwezig op plaatsen met een kleinschalige(re) landschapsstructuur. Vooral in de landelijke gemeenten is de lokale populatie stabiel. Belangrijke concentraties worden o.a. aangetroffen in het Pajottenland.

Inventarisatieonderzoeken

- Steenuileninventarisatie: project "Steenuil", vogelwerkgroep Oost-Brabant.
- Algemeen soortenverspreidingsonderzoek door het bijhouden van waarnemingen via de website waarnemingen.be.
- Project Algemene BroedvogelMonitoring (INBO, Vlaamse vogelwerkgroep Natuurpunt en Natuurpunt Studie),
- Project PuntTransectTellingen (INBO)

Knel- en aandachtspunten

- Steenuilen zijn gevoelig aan predatie. Veel jongen komen door toedoen van kat, Steenmarter, Zwarte kraai of Havik om het leven. Ze verlaten immers al het nest als ze nog niet kunnen vliegen en vormen dan een gemakkelijke prooi voor deze predatoren. Vooral als ze op de grond terechtkomen, vormen ze een gemakkelijk slachtoffer. Recent vormt ook de Steenmarter een bedreiging omdat die in staat is in de nesten binnen te dringen.
- De afname van de Steenuil heeft als voornaamste oorzaak het verlies aan kleinschalige structuren en elementen in het agrarisch landschap. Door schaalvergroting in de landbouw verdwenen veel voedselrijke ruige plekjes en knobomen die als broedplaats dienen. Als weiden omgezet worden in akkers of

als meerdere kleine, omzoomde akkers worden samengevoegd tot één grote akker, komt ook de voedselvoorziening in het gedrang.

- Het veelvuldig gebruik pesticiden van in de landbouw om ongewenste kruiden en insecten uit de akkers te weren, reduceert het voedselaanbod aanzienlijk.
- Op plekken waar weinig nestgelegenheid voorhanden is, ondervindt de Steenuil concurrentie van andere, (al dan niet) vroeger broedende holenbroeders zoals Holenduif of Spreeuw.

Overzicht maatregelen

- H9.5. Mantel- en zoombeheer
- H9.8. Maaien
- H10.6. Aanleg of herstel van hoogstamboomgaarden
- H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag
- H12.3. Aanplant van bomen en bomenrijen

-
- S104.1. Nestkasten
 - S104.2. Inrichting en beheer van boerenerven
 - S104.3. Creëren van holle bomen en andere schuilplaatsen
 - S104.4. Muizenruiters en -piramiden

Landschaps- en habitatgerichte maatregelen

H9.5. Mantel- en zoombeheer

Steenuilen worden ook gevonden in de randen van veldbosjes en langs bossen die aansluiten op (kleinschalig) landbouwgebied. Vooral oude (knot)bomen die langs de bosrand groeien, zijn begeerd. Heel vaak staan dergelijke randbomen onder druk van overgroeïende boombossen. Een regelmatig vrijstellen van dergelijke bomen is dan ook van groot belang om kwijnen of afsterven te voorkomen en hergroei van de (geknotte) bomen mogelijk te maken (figuur 1). Struiken die tussen de bomen ingroeien, kunnen behouden blijven zolang ze de groei van de randbomen niet hypothekeren. Zo niet worden ze geheel of gedeeltelijk afgezet volgens de principes van hakhout.

H9.8. Maaien

Een afwisseling van ruige en kort(er) gemaaide graslanden en ruigten biedt een breed voedselspectrum aan Steenuil, doordat verschillende prooidieren in dergelijk habitat een onderkomen vinden en de Steenuil verschillende jachtplekken krijgt aangeboden. Door het maaibeheer te variëren in tijd en ruimte krijgen overhoeken, bermen, taluds, kopakkers en randen een structuurrijk en gediversifieerd karakter.

H10.6. Aanleg of herstel van hoogstamboomgaarden

Oude fruitbomen vertonen vaak holten die erg geschikt zijn als broedplaats voor Steenuil. Het behoud van enkele oude – ook dode – exemplaren is van groot belang.

H11.1. Aanleg van een houtkant, heg of haag

Houtkanten en heggen bieden zowel voedsel als dekking aan Steenuilen en hun prooidieren. Vooral houtige landschapselementen waarin enkele bomen verder kunnen uitgroeien en oud worden, krijgen naderhand een belangrijke habitatfunctie omdat de Steenuil dan ook broedgelegenheid vindt.

Foto: Voornaamste nestgelegenheid voor de Steenuil: oude knobomen. (foto Econnection)

H12.3. Aanplant van bomen en bomenrijen

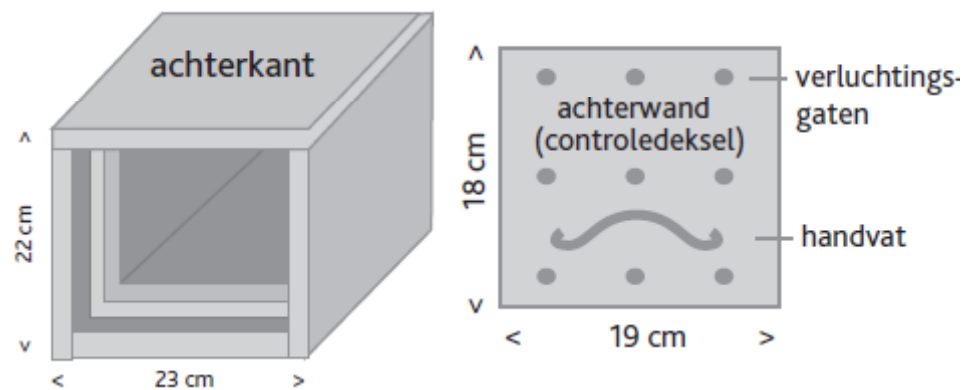
Als bomenrijen alsnog moeten worden gekapt vanwege hun ouderdom of slechte staat, dan gebeurt de vervanging gefaseerd. Verder biedt het onderhouden en waar nodig aanbrengen van knotbomen – bij voorkeur van zacht-houtsoorten (wilg, gewone es, populier, zwarte els) - goede broedgelegenheid. Bij het onderhoud van deze knotbomen moeten de kop van de boom en de daarin aanwezige holten ontzien worden.

Soortgerichte maatregelen

S104.1. Nestkasten

Het verlies aan broedgelegenheid in modern agrarisch gebied kan ten dele worden opgevangen met speciaal voor de soort vervaardigde nestkasten.

Deze kunnen zowel tegen schuren als in (knot)bomen geplaatst worden. In gebieden waar de Steenmarter voorkomt, kunnen de nestkasten voorzien worden van een speciale inlooppijp die de Steenmarter verhindert de nestkast binnen te dringen.

Bouwplan van een steenuilennestkast (Figuur: Technische fiche Steenuil, Natuurpunt)

S104.2. Inrichting en beheer van boerenerven

Kleinschalige elementen aansluitend op of rondom boerenerven komen in hoge mate tegemoet aan de habitatvereisten van de Steenuil. Een kleinschalige inrichting van de omgeving van boerderijen moet daarom aandacht krijgen. Mogelijke maatregelen zijn:

- Het onderhoud van oude (holle) bomen en de aanplanting van nieuwe knotbomen op de perceelsgrenzen als natuurlijke broedplaats.
- Aanplanting en onderhoud van hoogstammige fruitbomen als boomgaard, kleine bomengroep of solitair.
- Een extensief maaibeheer van bermen langs onverharde landwegen en slootkanten.
- Het voorzien van zit- en uitkijkplaatsen (paaltjes of dode boomstammetjes) van een tot anderhalve meter hoogte in de voor de Steenuil geschikte biotopen.
- Een gediversifieerde erfbepanting.
- Aanleggen en onderhouden van bloemenrijke vegetaties voor het lokken van insecten.
- Stopzetten of beperken van het gebruik van bestrijdingsmiddelen.
- Creëren of behouden van vliegopeningen in schuren en/of het laten openstaan van deurtjes of vensters van oude schuurtjes. (zie ook maatregel S104.3. - Creëren van holle bomen en andere schuilplaatsen)
- Handhaven en creëren van ruige overhoekjes.

Foto: Steenuilen zijn gebaat met het behoud van vliegopeningen in schuren (Bron: WikipediaCommons, A. Mikolajewski)

- Voorzien van diverse wegkruipmogelijkheden voor muizen en insecten onder hout-, takken-, stro/hooi- of steenhopen. (zie ook maatregel S104.4. Muizenruiters).

S104.3. Creëren van holle bomen en andere schuilplaatsen

Schuilplaatsen kunnen op velerlei manieren worden aangelegd. Een stapel grote stenen of dakpannen, een berg los opeengestapelde palen, grote rechtstaande stukken hout, een leegstaand hok of een oude stalvliesing, een stapel planken, een houtstapel voor de open haard of enkele opeengestapelde pallets, een hoop met oude houten bakjes of stamstukken, takkenbossen of takkenrillen bieden maar enkele mogelijkheden. Pas uitgevlogen uilskuikens verstoppen zich graag in konijnenholen of in droogstaande drainagepijpen. Een omgekeerd kistje met een kleine opening en verzwaard met een paar stenen erop ofwel een oude drainage- of regenpijp die in het gras vlakbij de nestplaats wordt gelegd, bieden een veilige schuilplaats aan de jonge vogels.

Waar holle bomen ontbreken kunnen op kunstmatige wijze versneld holten in bomen worden gecreëerd door vermoldde boomdelen uit te schrapen. Belangrijk voor de Steenuil is dat er geen rechtstreeks licht valt in de boomholte en dat de holte beschermd is tegen weer en wind.

S104.4. Muizenruiters en -piramiden

Een gevarieerd habitat staat garant voor een gediversifieerd voedselaanbod. Schuilplaatsen voor muizen die de Steenuil tot voedsel dienen op plaatsen waar deze geen overlast of schade berokkenen, garanderen een permanent voedselaanbod. Muizen kunnen worden aangetrokken d.m.v. de bouw van muizenruiters en -piramiden, twee gelijkaardige constructies waaronder muizen nesten kunnen maken of voedsel vinden. In beide gevallen worden onderaan holtes voorzien door het aanbrengen van een rooster of het plaatsen van pallets. Een muizenpiramide is een ongeveer anderhalve meter hoge piramide van takken waarvan de ribben zijn gemaakt van lange takken. Onderin is op zo'n dertig centimeter hoogte een rooster bevestigd waarop snoeihout wordt gelegd, en waaronder stro met wat graankorrels wordt gedeponeerd. Voor verdere opvolging kan langs zij een buis worden voorzien waarlangs nieuw graan kan worden ingebracht. Een muizenruiter is vergelijkbaar met een hooimijt met het verschil dat onderaan één of meerdere paletten worden gelegd waaronder muizen, maar ook andere dieren zich kunnen verschuilen en nesten maken.

Financierings- en ondersteuningmogelijkheden

Algemeen

- Ondersteuning gemeentelijk natuurbeleid
- Subsidie voor de aankoop van natuurgebieden
- Landschapsteam

Soortgericht

- Bijzonder natuurbeschermingsproject
- Samenwerkingsovereenkomst

Habitatgericht

- Beheerovereenkomst perceelsrandenbeheer
- Beheerovereenkomst aanplanten en onderhouden van houtige kleine landschapselementen
- Beheerovereenkomst onderhouden van bestaande houtige kleine landschapselementen

Lopende initiatieven

Project "Steenuil" van de vogelwerkgroep Oost-Brabant van Natuurpunt

Basismonitoring van het broedbestand en het verzamelen van demografische parameters van de soort in verschillende gebieden. Dit moet toelaten de

streekgebonden gevoeligheden van populatieschommelingen op te sporen en de oorzaken van toe- of afname in kaart te brengen en zo mogelijk bij te sturen.

Steenuilproject Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen (RLVA)

LEADERproject met als doelstelling het organiseren van acties die het behoud en het herstel van het habitat van de steenuil in de streek van de Vlaamse Ardennen verzekeren.

Opvolgings- en evaluatiemogelijkheden

Tellen van roepende mannetjes

Door begin maart op geschikte plaatsen met een cassette recorder de roep van een mannetje te laten horen, probeert men de reactie van een aanwezige Steenuil uit te lokken. Op deze wijze kan men vrij eenvoudig de territoria vaststellen.

Referenties & verdere informatie

Publicaties

- Anoniem (2003). Beschermingsplan Steenuil Noord-Holland. Steenuilenwerkgroep Noord-Holland. 20 p.
- Herremans M. & Van Nieuwenhuysse D. (2004). De Steenuil: indicator voor landschappelijke kwaliteit. Natuurpunt Rapport 2004/01. 35 p.
- Knoop F.J. (2008). Aandacht voor de Steenuil bij ruimtelijke ontwikkelingen. Tauw. 14 p.
- Parmentier F. & van Paassen A. (2009). Steenuil onder de pannen. Maatregelencatalogus ter verbetering van het leefgebied van de steenuil. Landschapsbeheer Nederland. 106 p.
- van de Laar J. (2007). De steenuil, een markante bewoner van het agrarische cultuurlandschap. Vakblad natuur, bos en landschap. p. 14-15.
- Vermeersch, G. & Anselin, A. (2009). Broedvogels in Vlaanderen in 2006-2007. Recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 3, Brussel. 102 p.
- Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Stevens J., Gabriëls J. & Van Der Krieken B. (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 23, Brussel. 496 p.

Websites

- www.katoelenkickers.nl/index.htm
- www.steenuil.nl
- www.noctua.org
- www.uileninbrabant.nl
- www.steenuilgroningen.nl
- www.steenuilnoordholland.nl
- www.steenuilen.tk
- steenuil.websitemaker.nl/steenuil
- www.steenuildrenthe.nl
- www.waarnemingen.be

Folders

- Zorg voor de Steenuil. Beschermingsmogelijkheden voor het behoud van de steenuil in Overijssel. Landschap Overijssel. 20 p.
- Variatie op het erf. Steenuil onder de pannen. Vogelbescherming Nederland. 32 p.
- STONE Steenuil Overleg Nederland. 2 p.

- Hoe zorg ik zelf voor nestgelegenheid, voedselaanbod en andere beschermingsmaatregelen voor Steenuilen? Steenuilenwerkgroep Noord-Holland. 5 p.
- Samen sterk voor de steenuil. In actie voor een aantrekkelijk cultuurlandschap. Landschapsbeheer Nederland. 20 p.
- Biodiversiteit in je gemeente: Technische fiche Steenuil. Natuurpunt. 1 p.

Advies

- In het breder kader van de Kerkuilenwerkgroep: kerkuilwerkgroep@vogelbescherming.be

S104

S104

